

Анжел Вагенштајн
ПЕТОКНИЖИЕТО ИСАКОВО

Издава **МАКАВЕЈ - Скопје**
tel. 02/ 3290 528, 075 36 50 50
e-mail: makavej@gmail.com
www.makavej.com.mk

Директор
Јагода Цветкоска

Главен уредник
м-р Владимир Цветкоски

ЕДИЦИЈА
Балкански писатели

Компјутерска подготовка
„Макавеј“

Наслов на оригиналот:
ВАГЕНЦАЈН, Анжел. *Петокнижие Исааково*, ИК Колибри, Софија, 2002

Дизајн на корицата
Кристи Георгиевски

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

821.163.2-31

ВАГЕНЦАЈН, Анжел
Петокнижието Исааково: за нештата од животот на Исак Јакоб Блуменфелд, за време на две светски војни, во три концентрациони логори и пет татковини / Анжел Вагенштајн; превод од бугарски Владимир Цветкоски. - Скопје : Макавеј, 2011. - 217 стр. ; 20 см. - (Едиција Балкански писатели)

Превод на делото: Петокнижие Исааково / Анжел Вагенцајн

ISBN 978-608-205-080-5

I. Вагенштајн, Анжел види Вагенцајн, Анжел

COBISS.MK-ID 86707978

Издавањето на ова дело беше промовирано од страна на книжевната мрежа ТРАДУКИ, чишто членови се Сојузното министерство за европски и меѓународни прашања на Република Австрија, Министерството за надворешни работи на Сојузна Република Германија, швајцарската фондација за култура ПроХелвенија, КултурКонтакт Австрија, Институтот Гете, Агенцијата за книги на Словенија и фондацијата С. Фишер

* * *

Сите права на изданието ги има ИД „Макавеј“ - Скопје.
Забрането е копирање, размножување и објавување на делови или на целото издание во печатени или електронски медиуми без одобрение од издавачот

анжел вагенштајн

ПЕТОКНИЖИЕТО ИСАКОВО

за нештата од животот
на Исак Јакоб Блуменфелд,
за време на две светски војни,
во три концентрациони логори
и пет татковини

Превод од бугарски:
Владимир Цветкоски



traduki™

2011

ПРВА КНИГА ИСАКОВА

Како отидов во војна за да ја извојувам победата

1.

Нашето шивачко ателје „Мод паризиен“ се наоѓаше на Главната и кажи-речи единствената улица на Коледец, мало гратче, на полски „мјастечко“, а на нашински „штетл“. Немавме витрина туку ниски прозорци со налепени исечоци од париски и виенски модни журнари на коишто се перчеа елегантни центлемени во фракони и преубави виенски дами во розово ама колку што се сеќавам, кај нас не бил шиен ниту еден фрак или розова женска тоалета. Татко ми најмногу преправаше стари избледени кафтани и како дете се радуваше кога на проба, пред огледалото, по вторпат преправаната облека изгледаше како нова, барем така тврдеше низ стиснатите усни во коишто држеше неверојатна количина игли. Беше добар шивач и овде е местото да ја спомнам неговата омилена приказна за тоа како сошил црвен мундир на еден драгун² од лејбгардата на Неговото Величество (лично јас никогаш не сум видел драгуни во нашиот Коледец). Муштеријата бил многу задоволен кога се погледнал во огледалото но рекол: „Само не разбирам зошто за некаков мундир ти требаше еден месец додека вашиот еврејски Бог го создал целиот свет за шест дена!“ Татко ми одговорил: Погледнете го светот, господине офицер, а потоа погледнете го овој прекрасен мундир!“ Не верувам дека случката е вистинита.

Бев на осумнаесет години, му помагав на татко ми во ателје-то, на празници и свадби стружев на виолина еврејски песни а секој петок им читав на децата во синагогалното училиште или по нашински Бејт А`Мидраш избрани глави од Танахот или со други зборови – Петоккнижието. За читање – читав и како што велат читав со чувство и од срце но не би рекол дека во свирењето бев Коган. Учев да свирам кај најдобриот стар учител

² Војник-коњаник во некои европски армии (заб. прев.)

Елиезер Пинкус, мир на неговиот прав, мек човек беше и неверојатно деликатен, но еднаш не издржа и внимателно му рече на татко ми: „Ве молам не засегајте се но вашиот Ицик нема никаков слух...“, на што татко ми налутено возврати: „А што ќе му е слух! Тој нема да слуша, ќе свири!“ Во право беше татко ми, сега свирам криво-лево или како што веќе спомнав, стружев на виолината која ми беше подарена за Бар Мицва од мојот драг чичко Хаим, т.е. кога навлегов во религиозното полнолетство, на мојот триесетти роденден.

Бев дете со големи фантазии, патував во соништата дури до Виена и не еднаш татко ми Јакоб или Јаша Блуменфелд со дрвеното шивачко метро ме извлекуваше од тие слатки патешествија за да се најдам за миг повторно во Колодец кај Дрогобич, седнат на масата со забодена игла во недоошениот ракав. Во моите соништа секогаш бев облечен во еден од оние страшни париски фрактови од списанијата, се симнував од фијакерот³ и подавав рака за да помогнам да се симне една занесна убавица во розов фустан, потоа се наведнував за да ја бакнам нежната и мека рака но секогаш точно во тој миг татко ми ме треснуваше со метрот по главата и така никогаш не го дознав продолжението на приказната, ниту пак која беше таа занесна убавица и зошто ѝ помагав да се симне од фијакерот. Веројатно сум ја гледал иста та сцена некаде на кино.

Се сетив за киното. Понекогаш со количка дури од Лемберг, т.е од Л'вов, доаѓаше господин Љова Вајсман, новинар, издавач на весник и сопственик на киноапарат, го продаваше сопственото весниче „Идише Хејмланд“ а навечер во кафеаната на Давид Лејбович се прикажуваа филмови. Секогаш беа прикажувани филмови или поточно остатоци од филмови за убави далечни светови, населени со божествено убави жени кои затвораат клепки кога галантните кавалери ги бакнуваат во уста. Бевме необразовани и премногу прости за да ги разбереме ваквите аристократски содржини. Згора на сè, господин Вајсман во сложената воена состојба се снабдуваше со филмови Бог знае од

³ (фр. fiacre) пајтон, ландон, кочија со коњска запрега што некогаш била во служба на градскиот сообраќај по градовите. (заб. прев.)

каде и нивните натписи (тогаш киното беше немо и со натписи) беа дански, фламански, шведски а еднаш јапонски или нешто слично. Во Колодец кај Дробчик никој не ги разбираше тие јазици, посебно не јапонскиот. Само поштарот Аврамчик, кој учествуваше во Руско-турската војна во единица за врски, тврдеше дека разбирал турски но за несреќа немаше ниту еден турски филм. Помнам како еднаш гледавме еден долг отсечок кој беше со главата надолу, некој проба да свирне и да тропне со ногата но господин Вајсман луто рече дека филмот си е таков, дека брза да се прибере пред да го втаса ноќта. И шармантните дами и кавалери се бакнуваа со главата надолу и беше многу забавно. Понекогаш прикажуваа воени журнари за кои Љова Вајсман патетично коментираше: „Нашата непобедлива армија незадржливо победува“. Независно од тоа во која насока се движеа војниците – од лево на десно или од десно на лево, кон нас или се оддалечуваа од нас – коментарот секогаш беше ист: „Нашата непобедлива армија незадржливо напредува!“ Многу подоцна забележав една закономерност: господин Вајсман го изговараше тоа само кога проекцијата ја надгледуваше полицискиот служител пан Војтек.

На слични, така да се каже, празници на уметноста, доаѓаа девојките од Колодец. Меѓу нив имаше и наши Еврејки, Полјачки и Украинки. Живеевме, општо кажано, дружно и не се делевме по религии и националности но сепак им угодувавме на нашите – инаку ту мајка ѝ ќе те погледне накриво, ту татковците сурово ќе ни навестеа да не си правиме илузии дека би ни дозволиле да земеме мома што не е Еврејка. По тој повод со сласт си ја прераскажувавме приказната за новопокрстениот банкар Голдберг кој ја беше омажил ќерка си за синот на покрстениот фабрикант Зилберштајн и среќно изјавил: „Секогаш сум сонувал за ваков зет – богато и симпатично христијанско момче од добро еврејско семејство!“ Но тоа сигурно е виц зашто вистината воопшто не беше ваква, а во Колодец воопшто немаше банкари и фабриканти.

Но темата беше киното и жителите на оние далечни светови како од бајките во коишто луѓето како што беа претставени немаа друга грижа освен да пијат шампањско и потоа да се бакну-

ваат. На една таква филмска сцена, кога дамата на екранот (екранот беше покривка со дамка од кафе кое паѓаше ту врз нејзиното лице, ту врз лицето на кавалерот), па кога дамата отвори уста за бакнување јас неволно ја протегнав раката и го зедев во вжештената дланка рачето на Сара, сестрата на нашиот рабин Шмуел Бендавид. Таа не реагираше, го гледаше филмот со широко отворени очи, потоа заедно со актерката затвори очи и тогаш се наведнав и одвај ја допрев со пламнатите усни. Тоа траеше еден миг, по сè изгледа Сара сфати дека јас не сум оној од екранот, збунето ме погледна и ми залепи шамар. Некои се намеаја, некој шеговито свирна со устата, во тој миг полицаецот пан Војтек сирна во кафеаната а господин Љова Вајсман, кој беше задремал, се сепна и свечено изјави: „Нашата непобедлива армија незадржливо напредува!“ Накратко, не ми одеше ни со дамата во розово од фијакерот, ниту со Сара!

Освен по возбудливите вечери со филмовите на господин Љова Вајсман, слабост ми беше и шабат – светата саботна вечер за Евреите и не само заради тоа што другиот ден не се работеше. Ги сакав миговите кога семејството се собиравше околу празничната трпеза: сите измиени и дотерани, со бели тукушто од мама испеглани кошули од домашно платно – татко ми, јас, сестра ми Клара и нејзиниот свршеник Сабетај Кранц, кој беше помошник-аптекаар во Л'вов. Посебно се гордеевме со него. Ја ислушувавме кратката молитва на татко ми која го прославуваше Адонај, единствениот Бог на Евреите, следеше свечено кршење на уште топлиот леб, гореа свеќи во малата бронзена менора а мир се постилаше низ целиот Колодец. Дури и христијаните замолкнуваа таа вечер, ги немаше вообичаените пијански песни и полски тепачки. Но ако не си Евреин, можеби си мислиш дека и кај нас саботната вечер е во сабота? А, не! Има ли нешто кај Евреите што е како останатите луѓе, та да се чудиш што нашата саботна вечер е во петок и навистина е така, чесен збор!

Потоа целиот нареден ден – шабат – до зајдисонце, Евреите не работат ништо, дури и најсиромашните се насладуваат и со полни гради го вдишуваат радосниот и длабок саботен мир. Едни скокнуваат до синагогата за да му се помолат на Бога и се

молат нишајќи се во ритамот на неразбирливите староеврејски строфи, долго и занесно, други ја завршуваат таа работа надвнатри и излегуваат низ главната улица да се прошетаат и да видат свет. Разминувајќи се, тие одважно и свечено си кимаат, со виенски маниери ја симнуваат шапката, небаре не се виделе 12 години а всушност вчера само што не се степаа поради кокошката што влегла во градината на соседот. Жените срдечно се поздравуваат со „Шабат шалом!“ „Шалом“ значи „мир“ и навистина сè е мирно и тивко. Во тој ден забораваш дека повторно се шират гласини за козачки масакри во Русија, дека им должиш на бакалот, дека твојот коњ нешто накривува, а такви работи не се на убаво. Низ целиот саботен мир, можеби знаеш, грешно е да се работи што и да било: да се пали оган па дури и да се пуши. Во древни времиња, така се зборува, тоа се казнувало со смрт но подоцна, со појавата на некои хумани идеи, смртната пресуда била укината а престапот бил објавен за грев со незамисливи последици на Оној свет. Така или инаку, не дека се фалам, но тоа е големо откритие на древните Јудејци – денот за одмор. Дотогаш никому не му текнувало дека може и да не се работи еден ден во седмицата. И така, моите далечни предци, упорно го наложувале новото правило, што дури го принудиле и Господ да си ја сврши работата за шест дена и седмиот, како добар Евреин, да се одмори. А кога ќе ти кажам дека е забрането и е страшен грев на шабат да се допираш до пари како белег на нешто ѓаволско и нечисто, иако преку останатите денови Евреите го немаат тоа екстремно мислење, тогаш ќе ја осознаеш целата длабока и мудра смисла на Седмиот ден. Дури има и виц на таа тема, сигурно го знаеш, но можам пак да ти го раскажам:

Двајца Евреи од соседни гратчиња започнале спор за тоа чиј рабин е помокен во духовните врски со Бог а со тоа и поспособен да извршува чуда.

„Се разбира, нашиот, можам да докажам – рекол едниот. – Минатиот шабат рабинот тргна кон синагогата но го зафати дожд од ведро небо. Не дека рабинот нема чадор но нели во сабота е забранета секаква работа – како да го отвори? Погледна кон небото, Јехова веднаш разбра и се случи чудо, да не поверу-

ваш: лево дожд, десно дожд а во средината – сува патека сè до синагогата! Е, ќе кажеш ли нешто?!“

„Ќе кажам и уште како! А пак нашиот рабин минатиот пат се враќаше по молитвата дома и што да види: на патот лежи банкнота од сто долари! Ами сега? Како да ја земе кога е грешно да се допираат пари? Погледна нашиот кон небото, Јехова веднаш го разбра и се случи чудо: одлево сабота, оддесно сабота а во средината, нема да поверуваш – четврток!“

Апропо четврток! Во првиот четврток во мај 1918, во 10:30 часот претпладне се случи нешто што попатетично настроените автори би го опишале како „повратен миг во животот“ или, можеби, „историски миг“. Во тој повратен или историски миг татко ми Јакоб Блуменфелд му земаше мерка на десниот ракав од мундирот на полицаецот пан Војтек, веројатно за некаква поправка, на масата седеше и пушеше чичко ми Хаим, познат како Хајмле - сноб, непрокопсаник и многу добар човек, единствениот од нашиот род кој беше одел дури до Виена и тоа не еднаш. Јас блеев, т.е. се преправав дека работам.

И точно на тоа место од расказот во ателјето влезе, поточно се спушти – зашто „Мод паризиен“ беше на три стапала под нивото на тротоарот – поштарот Аврамчик со жолто ливче в рака. „Голема вест за вас!“ – рече Аврамчик.

- Добра или лоша? – со згрутчено срце праша татко ми, стискајќи игли меѓу усните.

Аврамчик збунето гледаше ту кон нас, ту кон ливчето, ту кон полицаецот и очевидно не можеше да одреди дали веста е добра или не. Тогаш пан Војтек, како што се вели во воените коминикации, ја зеде иницијативата во свои раце и го грабна соопштението. Го прочита и оцени:

- Добра! Твојот син Исак Јакоб Блуменфелд е мобилизиран под знамињата на австро-унгарската армија и треба да се јави точно седум дена по примањето на позивот... и т.н., и т.н., и т.н. Ви честитам!

- Но тој уште е речиси дете... – промрмори татко ми.

- Неговото величество одлично знае дали е дете или е вистински маж! Згора на тоа децата не ги бакнуваат во темното госпоѓиците за време на кинопретставите!

- Ти ли го направи тоа? – строго праша татко ми.

- Без да сакам... - реков и тоа беше самата вистина.

Татко ми ми удри еден симболичен шамар, очевидно наменет да остави впечаток кај господинот полицаец.

- Ете, пред пан Војтек, нека ти послужи како лекција.

- Добро – реков.

- А не може ли нешто... – рече татко ми – во врска со срцева-та болест или нешто слично...

- Не, не! – отсеке пан Војтек. – Престанете со тие ваши еврејски трикови! Татковината има потреба од него! Во овој миг, во кого победата никогаш не била поблизу.

- Поблизу до кого? – со очевидно љубопитство праша чичо Хајмле.

Полицаецот отвори уста да одговори но се замисли и со големо задоцнување рече:

- Прашањето уште се разјаснува.

- А тоа добро ли е за Евреите? – плашливо праша мама која ненадејно се појави горе на скалите што водеа кон кујната од која се носеше вкусен мирис на боршч⁴.

- Во која смисла, госпоѓо Ребека? – праша полицискиот службеник.

- Мислам на положбата на фронтовите.

- Добро за нас.

- За нас? – зачудено праша чичко Хајмле.

- Реков „за нас“ а не „за вас“!

Сите знаевме дека пан Војтек е Полјак и дека поимите „нас“, „нас“ и „нив“ во Австро-Унгарија беа премногу деликатна област во која Евреите не треба да се мешаат, затоа чичо и тато се погледнаа, си кимнаа мудро еден кон друг и речиси истовремено рекоа:

- Да, така е.

Останав со впечатокот дека ништо не беше така.

⁴ (рус. борщ) омилено руско народно јадење: густа чорба од просо и разновиден зеленчук, со месо или без месо.

2.

Хариби Шмуел Бендавид, нашиот рабин, ја привршуваше молитвата кога влегов во синагогата или по наше Бејт Тфилот, молитвениот дом. Да не си мислите дека тоа беше импозантен Божји храм, со мермерни столбови и слично туку најобична просторија со варосани сидови и мал дрвен подиум пред избледената завеса со извезени сакрални зборови и знаци од каде на Песач, т.е. на Пасха, ни го читаа целото Петокнижие. Не беше синагогата ни како католичката црква, со сјајни светци од разнобојните стакла по прозорците, со распнат Христос и со статуа на Божјата мајка како и со многу други шарени христијански нешта. Не беше ниту како малиот православен храм од другата страна на реката, со светлобојни икони, со позлатен иконостас, со исцртани сидови со најразлични сцени коишто толку многу сакав да ги гледам како дете. Поп Феодор обично нè скубеше за уши и нè исфрлуваше надвор злобно с`скајќи: „Надвор, Евреи, од храмот Господов! Го продадовте Христа! Го распнавте!“ Ние, децата, често се обидувавме да му објасниме дека очевидно се работи за недоразбирање зашто ниту сме го купувале, ниту сме го продавале нивниот Христос но отец Феодор фрлаше со камења по нас, го с`скаше кучето па моравме да го одлагаме доразледувањето на оние трогатени слики за некој посоодветен повод. И така, не беше ваква нашата синагога – во неа беше забрането да има слики, скулптури и слични нешта. Секој требаше да си го претстави Јехова според замислата на срцето и да не се расејува со гледање на библиски сцени туку да приоѓа кај Бога со тивок и придушен разговор, да му се жали за судбината (си видел ли Евреин кој не се жали на судбината) а пак Јахве или во превод „Оној, Којшто Е“, исто така може да ти се поплачи заради скапиот живот, затоа што еден леб сега чини колку што некогаш чинел цел сноп жито, затоа што и на небото зобта за коњите не е без пари, за хипотеките што треба да ги плаќа за градежните кредити земени уште за време на Создавањето и т.н. – исто како што прави секој уреден Евреин кога друг Евреи му се жали. Тогаш првиот го опсипува со сопствените грижи и со тоа се

спречува непријатниот миг кога ќе му посакаат пари на заем. Не е вчерашен Јахве, Оној, Којшто Е, си ја знае работата стара неколку илјади години, дури и повеќе. Важно е да се жалиш, па дури и да си поплачеш – барем ќе ти олесни. Се отклонив како Соломон и Арон кои се жалеле еден на друг, секој од страв дека другиот ќе му побара пари на заем и не забележале дека малку се отклониле и од патот и така, жалејќи се взаемно, наместо во Виена стигнале во Варшава.

Впрочем, таков е и случајот на нашиот голем пророк Мојсеј, кој нè извел од Египет со ветувањето дека ќе нè одведе во благословената земја Ханаанска ама така се расприкажал тој со Господа, како што само двајца Евреи можат да се расприкажат и толку се занел во муабетот за ова, за она, што наместо во Ханаан цели четириесет години го шетал нашето племе низ пустината. Таква опсежна размена на мисли воопшто не била лесна, ако се има предвид дека Мојсеј пелтечел. Дури се говори дека ед-наш, кога бил младо момче, фараонот го прашал дали секогаш пелтечи.

- Н-н-не с-с-секогаш. С-с-само кога говорам.

Не знам точно за што зборувале но, без сомнение, си се жалеле еден на друг. Дури велат дека некаква пустинска птица прелетала и се посрала, замисли си, на главата на пророкот Мојсеј. Се фатил за главата, си ги погледнал извалканите прсти и со горчина му рекол на Јехова:

„А на арап-п-пите им црцорат...“

Но зборувавме за молитвата во синагогата.

По молитвата рабинот Шмуел Бендвид дојде кај мене а јас стискав под мишките огромни подвртани томови на Тората и Талмудот за кои реков дека сакам да ги вратам зашто сум мобилизиран. Го кажав тоа не без гордост, признавам – глупави се младите кои сметаат дека позивот *Под Знамињата* означува дека ти се доделуваат квалитети што досега си ги немал. Не разбираат дека во касарната ќе ги загубат и оние квалитети што досега ги имале. И така, исполнет со незаслужена гордост одев кај рабинот, да ви кажам искрено, не толку за да се збогувам со него туку затоа што тој имаше сестра Сара.

Рабинот ме покани на чај кај нив и рече дека ќе ме изненади со друга вест. Еднокатницата се наоѓаше во градината на синагогата, во гостинската соба се влегуваше директно од дворот. Уште со влегувањето само што не се судрив со Сара, лицето ми пламна а и нејзиното или така ми се стори. Рабинот ѝ кажа на сестра си да донесе чај.

Седевме тројцата, пиевме чај, јас не смеев да ја погледнам но ѝ го чувствував погледот а кога кревав очи кон неа таа ги вртеше своите. Општо кажано, напната атмосфера, како што се изразуваат авторите. Рабинот Шмуел, небаре ништо не забележува, најусрдно и со карактеристичната педантност само за овие краишта се занимаваше со ритуалната подготовка на чајот, со кршењето на шеќерот со клешти, со послужувањето на слаќкото од вишни во три чинивчиња со свиткани, позлатени работи.

- Ја знаете ли – рече рабинот, - онаа шега за рабинот кој бил единствениот што ја владеел тајната на убавиот чај?

Нормално дека ја знаев но во моментот ништо не можеше да биде спасително.

- Никој не можел да прави чај како неговиот, но тој свето ја чувал тајната на подготовката. На чај кај него доаѓал дури и губернаторот но и нему рабинот одбивал да му ја открие тајната. Но кога легнал да умира старешините му рекле: „Си заминуваш, рабине, зарем во гроб ќе ја однесеш тајната? Кажи ни како го правиш познатиот чај?“ Тогаш рабинот наредил сите да ја напуштат собата освен најстариот. Со последни сили му шепнал на увото: „Ставај повеќе чај во зовриената вода, не стискај се. Тоа е тајната!“

Се изнасмеавме, ни се сретнаа погледите со Сара но веднаш ги свртевме. Прашав:

- А какво изненадување сакаше да ми соопштиш?

Рабинот се протегна и зеде од бифето едно жолто ливче – исто како моето.

- И мене ме мобилизираат. Ќе бидам воен рабин. Бог не те остава без цадик, т.е. без духовен наставник.

Искрено се радував.

- Значи ќе бидеме заедно и заедно ќе си доаѓаме на отсуство...

Овие зборови беа упатени кон Сара и кога ја погледнав таа не го наведна погледот. Ми се стори загрижена.

- Или заедно ќе умреме – рече рабинот и брзо додаде: Се шегувам, се разбира. Војната е веќе при крај и наскоро ќе го дочекаме мирот.

- И кој ќе победи, според тебе – прашав. – Нашите или другите?

- Кои се нашите? – замислено рече рабинот. – И кои се другите? Важно ли е кој ќе победи што победата ќе биде како кратко ќебе. Ако го повлечеш за да ги покриеш градите ќе ги соголиш нозете. Ако посакаш да си ги стоплиш нозете ќе ги откриеш градите. Колку повеќе продолжува војната толку повеќе ќе се скусува ќебето и победата нема да топли никого.

- Не ти ја сфаќам мислата – реков.

- Ќе дојде време, ќе ја сфатиш. Кога и победените и победниците ќе ги плаќаат скршените грнци. Како што вели пророкот Езекиел: „Татковците јале кисело грозје а на децата им се нафатило оскомина по забите.“ Ќе ти раскажам една приказна за папата и за главниот рабин на Рим.

Страшен беше нашиот рабин Бендавид. Во фиоката на сеќавањето имаше готови приказни за секој случај од животот. Во нашиот крај ги викавме „хохми“, нешто како мудри раскази.

Значи умрел папата а најблискиот пријател на кандидатот за нов папа бил главниот рабин во Рим. Му рекол идниот папа: „Ги проучив, мој пријателе, папските архиви од безброј векови. Секогаш се повторува еден ист ритуал – се редат пратеници и кралски претставници од цел свет со дарови и честитки за новиот папа. И секогаш, низ сиве векови, последен доаѓа главниот рабин на Рим со десетемина посветени синагогални старци. Кажува што има да каже, потоа рабинот зема од еден од старците пожелтен плик од стар пергамент и му го дава на папата. Овој го разгледува и со притаен презир му го враќа на рабинот. Евреите се поклонуваат и си одат. Така е од памтивек, така ќе биде и сега. Кажми ми, пријателу мој и советнику, што има во пликот?“

- Не знам – рекол рабинот. – Јас го добив од мојот претходник, нека му е лесна земјата, тој пак од неговиот и така – до почетокот на времето. Но што има во пликот, навистина не знам.

- Да направиме, братко, вака – рекол идниот папа. – Кога ќе поминете вие, Евреите, а вие секогаш поминувате последни, јас ќе се повлечам во библиотеката. Еден од моите кардинали ќе те стигне и ќе те покани кај мене. Земи го пликот и најпосле да видиме што има внатре! На крајот на краиштата за ваков грев не пишува во Светото писмо!

- Во ред – рекол рабинот кој се славел со слободоумност.

Така и сториле. Кога останале насамо во папската библиотека и го отвориле древниот плик што мислите, што имало во него?

- Што? – едновремено прашавме со Сара.

- Ете што имало во пликот: неплатената сметка за Тајната вечера! Сега ја сфаќаш ли мојата мисла за сметките кои порано или доцна треба да се плаќаат!

Мудро кимнав, небаре сфаќам.

Најучтиво, дури малку официјално се збогував со Сара, се заблагодарив за чајот, се ракувавме. Хариби Бендавид ме испрати надвор но кога го пречекорив дворчето и веќе бев кај уличната врата ме достигна неговиот глас:

- Ицик, зошто дојде?

Забележав дека од збунетост повторно ги бев зел Тората и Талмудот кои требаше да ги оставам кај рабинот. Се вратив да му ги дадам и тогаш ја забележав добродушната насмевка на краевите од неговите усни.

3.

Седев на крајот на дефилето а долу, ниско се протегаа полињата на Колодец, тивката и кривулеста река кокетно се галеше и виткаше ту наваму, ту натаму меѓу расцветаните вишни и диви сливи. Само оној што не бил во Колодец кај Дрогобич не може да си го претстави овој Божји благодет – со посинети р`жени ниви, со зелениот млад јачмен и жолто расцветаната репа, со

пупките на овошките и точно над нив – белите облаци на небото. И не знаеш – земјата ли ја одразува небесната убавина или Бог кој задоволен и мрзлив од мајското сонце го разгледува сопственото провидение во големото огледало на Природата. Далеку по патеката трчаа белоноги и босоноги Украинки. Можеш да ги познаеш по белоснежните крпи на главите и дотука стигаше украинска девствена песна испрекинатата од ветрецот. Ги навјаса кола со бело коњче, девојките мавнаа со рацете, им мавна и кочијашот, и по широката шапка лесно можеш да разбереш дека е од нашите и дека патем им кажал некоја закачлива шега, зашто до овде долета нивната свонлива смеа.

Некој седна до мене, ми стави рака на рамото. Ме уплаши. Беше чичко ми Хајмле.

- Не тагувај – рече. – Војниклакот е како сипаницата, крајниците и магарешката кашлица – треба еднаш во животот да ја поминеш. Ќе запалиш една цигара?

Зачудено го погледнав.

- Знаеш дека не пушам.

- Не можам да си претставам херој од војната кој не пуши! Ајде!

Зедов цигара, чичко Хајмле долго ја штракаше огромната бензинска запалка додека на крајот не пушти зачаден пламен. Вдишив, се закашлав, весело се насмеваме низ солзи и чад.

- А ти ја сакаш ли? – ненадејно ме праша чичко ми.

- Кого! – се збунив.

- Онаа, поради која доби шамар од татко ти.

- Две – реков. – Една и од неа.

- Охо – рече чичко ми. – Значи работата е сосема потпечена!

- Дури не се ни секавам – реков важно. – Тоа беше само онака.

- Не треба да е само онака. Ти одиш во војна, ќе освојуваш држави и континенти. Во освоените престолнини ќе те дочекуваат и ќе те китат со цвеќиња занесни жени со едри гради...

- Чичо, те молам... – се засрамив.

- Нема да ме прекинуваш и ќе ме гледаш во очите кога ти говорам. Кај стасав?... Те прашувам до кај стасав?

Голтнав.

- До едрите гради.

- Така. Не можам да те пратам незапознаен со нивното топло легло. Утре заминуваме за Виена. Тоа ќе биде мојот подарок.

Сиот огреав.

- Дури во Виена?

Ама татко ми не сјаеше истата вечер кога налутено рече:

- Многу е скапо!

- За тебе сè е многу скапо – рече чичо Хаим. – Нели јас ќе платам?

Седевме околу масата, вечеравме.

- А од каде толку пари кај тебе, Хајмле? – праша мама.

- Не се прашува од кај ти се парите туку за што ти се! Имам за да го носам вашиот син во Виена. Да ја види престолнината пред да замине за долги години во рововите... – Чичко ми малку се занесе со приказните.

- Долги години?! – се растревожи мајка ми. – Нели војната е при крај?

- Воопшто немаш усет за поезија. Во неа се вели „Долги години“. Или на пример: „Тој засвони на вратата и помина цела вечност додека да му отворат.“ И што мислиш, колку поминало? Две минути?

Чичко Хајмле стана и ми рече:

- Утре, точно во осум ќе наминам со кабриолетот да те земам. Ако нема доцнење возот е во девет и четириесет и пет.

Бркна во малото џепче од елекот по часовникот, во првиот миг не се сети па по навика почна да тупка по џепчињата и да го бара но набрзо виновно рече:

- Изгледа сум го загубил.

- Златниот часовник?! – извика мама.

- Е што ако е златен? – ѝ врати чичко. – Не се губат ли златни часовници? Ицик, значи утре во осум!

Ја грабна шапката од закачалката, промрмори едно „шалом“ и збунето се извлече. Мама и тато се погледнаа: им стана јасно потеклото на парите за Виена.

4.

Се клатевме во третокласното купе, чичко Хајмле замислено ги гледаше низ прозорецот заплетканите телеграфски жици, јас, ми се чини, задремував, погледнував надвор и пак задремував. Купето беше полно со војници – кој со патерици, кој со преврзана глава, - очевидно војници на отсуство. Еден го праша чичо во колку ќе стигнеме во Виена, тој љубезно посегна по часовникот, повторно потчукна додека не се сети дека го нема и крадешкиум погледна кон мене. Се престорив дека спијам. „Кон пет“ – рече чичко ми.

Се сетив на оној рабин во возот за Варшава кога еден млад сонародник од соседното седиште прашал колку е часот. Рабинот го погледнал и без да одговори се покрил со балтонот и заспал. Наутро, точно пред да стигне возот на варшавската станица, рабинот рекол:

- Ме прашавте, млад човеку, колку е часот. Сега е осум и дванаесет, пристигнуваме.

- А зошто, почитуван рабине, не ми одговоривте синоќа?

- Зашто патот е долг, момче и ако ти одговорев ти ќе ме заборуваше. Потоа ќе посакаше да разбереш дали живеам во Варшава или на друго место. Потоа, од збор на збор, меѓу останатото и дали имам ќерка. Така еден ден ќе ми дојдеше на гости и на крајот ќе ја побараше раката на ќерка ми. А јас немам намера да ја дадам ќерката за човек кој нема ни часовник.

Пак го погледнав мојот мил чичко Хајмле кој дремеше, со тие големи кадрави и црвеникави бакенбарди, со самото во крупни квадрати и со старата корава шапка на колената, наликуваше на чесен провинцијален трговец со жито или со говеда ама не беше таков. Тој всушност не беше никаков – без занает, вечно исполнет со нови грандиозни планови кои во далечната перспектива требаше да завршат со преселба во Америка. „Тешкото е, велеше тој, еднаш да стапнеш на тврда американска земја. Потоа – велеше тој – тргнува како мед и масло! Тоа не ти е Тарнув туку Америка!“ Многу сметаше на еден новитет кој не беше познат во нашиот крај – електричните правосмукалки,

толку модерни во Америка. Довлечка неколку и објави дека прима претходни порачки но никој не порача не затоа што стоката беше лоша, туку зашто Колодец во раните години на моето детство уште немаше струја и само нашиот драг император знаеше кога ќе биде спроведена. Потоа чичко ми донесе 50 грамофони со инки и еден куп плочи со германски шлагери. Со огромно задоволство му го демонстрираше квалитетот на грамофоните на секој заинтересиран, објаснуваше дека грамофонот ќе ја крене културата на целиот наш крај, менуваше игли и плочи, луѓето се собираа, го тапкаа, сакаа уште и уште сè додека му завршија иглите на чичко ми а немаше пари за нови. Не се продаде ниту еден грамофон, ја натовари стоката на една кочија и исчезна во непознато место. Колку што се сеќавам, единствениот финансиски удар што го постигна беше откупот на голема количина ќебиња на некаква воена аукција. Додека ги беа боеле се направила некаква грешка та наместо војничко-кафена облеката излегла валкано-виолетова со розови дамки. Чичко ми ги продаде многу евтино. Не мина многу време кога и со помошта на шивачкото ателје „Мод паризиен“ во Колодец крај Дрогобич сите тргнаа со исти волнени костими и кафтани⁵ во валкано-виолетова боја со розови дамки. Не верувам дека таа зделка го приближи чичко ми ни педа до заветните граници на Соединетите Американски Држави. Така што независно од финансискиот удар со ќебињата чичко ми повторно остана без пара во џебот но со глава полна со идеи кои понекогаш му носеа по некоја банкнота со малку нули. Во такви денови, кога некој наивник ќе му побараше на заем пари во кафеаната, чичко Хајмле постојано одговараше: „Важи, ама кога ќе се вратам од Париз.“ – „Што? – се чудеше другиот. – Заминуваш за Париз?“ По што следеше одговорот на чичко ми: „Дури и не си помислувам!“

Потоа помина кондуктерот и најави дека возот наскоро ќе влезе во престолнината на нашата татковина, Виена.

⁵ Долга машка горна облека што се носи во блискоисточните земји.(заб. прев.)

5.

Што да ти раскажам, брат, за тој страшен град, со што да го споредам? Сум видел и други градови, дури сум бил и во Трускавец, Стриј и Дрогобич но ова е исто како да го споредиш нашиот полицајец пан Војтек со Неговото Величество Карл Први или со великиот покоен кајзер Франц-Јозеф! Можеби ја знаеш онаа за Арон кој од расеаност влегол во синагогата без капче а рабинот го искарал и му рекол веднаш да го напушти Божјиот храм. „Зашто – рекол рабинот – да влезеш со непокриена глава е грев кој може да се спореди само со гревот да спиеш со жената на најдобриот пријател.“ – „О-хо, рабине – рекол Арон, - сум го пробал и тоа. Каква разлика!“ Та приближно таква е разликата меѓу Трускавец и Виена.

Шетаваме низ Виена, јас го носев малото куферче на чичко ми и постојано застанував да зјапам во куќите, двокатните омнибуси, трамваите, светнатите пајтони а чичко ми ме фаќаше за лакотот и ме потсетуваше дека треба да одиме. Си мислев, да бидам искрен, дека Виена ќе наликува на престолнина потоната во воени грижи. Не дека воопшто не се чувствувааше војната – имаше доста офицери и по улицата и во кафеаните, понекогаш поминувааше воена патрола или камион натоварен со војници но градот ми се стори безгрижен, дури весело лекомислен, нешто како чичко Хајмле. Само доста побогат.

Најпосле застанавме пред еден хотел. „Асторија“ се викаше, ако добро помнам. Не беше зграда туку дворец, со митски суштества кои ги потпираа балконите, со розовомермерни скали и врата со кристални стакла што се вртеше обложена со блескав месинг. Внатре сјаеја – или се работеше за лажен одраз од стаклата – милиони светилки. Двајца во синозлатни униформи и снежнобели ракавици, достоини за маршали или дури за принцови, стојеа надвор, две момчиња исто така во сино и златно и со нешто слично на тенцериња на главата симнуваа и качуваа куфери во колите и ако уште ти раскажувам ќе просолзам од возбуда.

Стоев со зјапната уста кога чичко Хајмле ме поттурна.

- Влегувај де.

- Овде?! – прашав избезумен.

Не им верував на сопствените очи и уши. Сосема оглупен тргнав со куферчето по чичко ми, маршалите и принцовите нè погледнаа но не ни обрнаа посебно внимание – да објаснам, иако провинцијалец сепак бев облечен прилично добро, не заборавај кој беше татко ми Јакоб Блуменфелд и дека тој, барем според своите зборови, беше зашил црвен мундир на еден офицер од Лејбгардата на Неговото величество!

Внатре нештата изгледаа уште поволшебено: со палми под кристалните лустери, со луѓе што се симнуваа по широките скали распослани со нежносина патека. Дамите, облечени во тесни фустани кои достигнуаа малку над колената, пушеа цигари со долги цигаралаци а мажите во фракони – исти како нашите, оние од прозорците на ателјето во Колодец. По скалите се симнуваа еднораки луксузни офицери со длабок белег на лицето и со празен ракав пикнат под каишот, со монокли – наликуваа на Германци. Веројатно беше модерно да си еднорак и со белег на образот, зашто Германците одеа гордо како махараци на бели слонове. Едно од оние момчиња со синозлатни тенцериња на главата свонеше со свончето – свонеше нежно за да не исплаши некого а на малата црна табла што ја носеше со креда беше напишано: „Мистер Олаф Свенсон“. Мислам дека мистер Олаф Свенсон не беше момчето туку некој што го бараа.

Малку е ако ти кажам дека бев замајан – грлото ми се исуши, ми се чинеше дека секој миг ќе наидат полицајци и ќе нè уапсат мене и чичко Хајмле како луѓе кои незаконски попаднале во туѓ филм или како измамниците од Дрогобич кои со лоши мисли се вовлекуваат во овој розов, синозлатен, ароматичен и за нив туѓ свет.

Кога сум веќе кај измамниците, кога погледнав кон мермерните масички на коишто дамите пиеја кафе со шлаг и слатко каснуваа од топлата штрудла или кон важните господа што, потпрени на тенки бамбусови потпирачи, читаа весници – мислам на весниците а не на господата – а покрај масичките на кокетно извитканите виенски закачалки висеа прекрасни палта ка-

кви што никогаш не сум видел во Колодец, тогаш се сетив на приказната која веројатно произлегла на слично место.

- Извинете, вие ли сте Мојше Рабинович?

- Не.

- Проблемот е во тоа што Мојше Рабинович сум јас, а во моментот вие го облечувате моето палто!

Но не ми беше до колодецките шеги а уште помалку да облечувам туѓи палта. Во тој миг чичко Хајмле се приближи до еден важен во униформа. Овде не можев веднаш да се ориентирам кои се господарите а кои слугите зашто овој, на пример, изгледаше како сопственик на коњушница со петстотини коњи. Од високо го погледна чичко ми, потоа се наведна и го приклопи увото кон него. Но се чинеше дека и чичко ми од срам говореше тивко па се наложи да го повтори прашањето кон уште понаведнатото уво. Сопственикот на коњушницата зачудено ги крена веѓите, чичко ми бркна со два прста во џепчето на кошулата за да земе бакшиш ама очевидно се предомисли и со преправена љубезност му предложи цигара. Човекот уште позачудено ги погледна цигарите и гадливо одмавна со главата – или не беше пушач или пајтонциските цигари на чичко ми го збунија. Мислам дека втората хипотеза е поверојатна.

Поетичните мигови на чичко ми не траеја ни две минути но мене ми се сторија цела вечност. Најпосле, оној, важниот, покажа со белата ракавица некаде кон дното на холот. Чичо победоносно ми даде знак со рака да го следам и тргна натаму.

Поминавме покрај витрини со парфемии и разни непознати дамски предмети, покрај осветлена стаклена реклама со планински пејзаж која нè канеше да го поминеме летото во тиролските Алпи – благодарам ама нема да можам, за една седмица треба да се појавам *Под Знамињата*.

Една врата нè внесе во ходник во кој веќе немаше дами со цигараци и господа во фракони. Сè почесто нè заобиколуваа забрзани келнери кои носеа кафе и пасти, потоа стигнавме до железната врата на која пишуваше: „Излез во случај на опасност“. Чичко храбро се протна низ неа. Почнавме да се спуштаме низ бетонски скали, чекорите ни одекнуваа низ празниот

кладенец од варосани тули, надолу и надолу до самото дно. Таму имаше друга железна врата, чичко ми внимателно ја отвори и оттаму нè удри топлина, баботење на пумпи и шушкање на пареа. Претпоставуваш дека тоа беше котларата, поминувавме низ цевки и резервоари, ги скокавме локвите кои беа насекаде на подот додека отспротива не ни се исправи еден гигант, црн од јаглен и масло. Нè погледна и во следниот миг бело-розовата уста му се рашири во радосна насмевка:

- Хајмле, братко!

Чичко Хајмле доста внимателно го прегрна, чувајќи си го светлото карирано палто, потоа си ги погледна дланките и рече:

- Ова е мојот внук Исак, оди во војна. А ова Ицик е мојот добар пријател Миклош, Унгарец и котлар.

„Чоколом“ или нешто слично рече Унгарецот и ми ја подаде огромната црна шепа.

Потоа се искачивме по него низ железната скаличка, тој нè воведе во неговата соба: два кревета, печка на гас, мијалник од месинг.

Седнавме покрај малата масичка и, господин Миклош, кој радосно го гледаше чичко ми, предложи:

- Овде ќе спиете. По едно пивце? Сигурно сте жедни од патот.

- Може – одобри чичко ми.

Се разговараше на оној чуден јазик, формиран во нашата драга Австро-Унгарија, којшто се користеше само во меѓуетничките контакти, така да се каже – федерален есперанто. Основата или поточно скелетот му беше германскиот во кој нападно се вовлекуваа и на најхулигански начин се обесчестуваа падежите и родовите, наставките и предлозите од славјанско, унгарско, еврејско и дури бошњачко-турско потекло. Но секоја етничка група во великата империја си говореше на својот јазик во кој, се разбира, си се шетаа секакви останати високи лингвистички гости. Дури и самите Австријци говореха помеѓу себе на јазик кој лекомислено го означуваа како германски но ако култриот Гете можеше да ги чуе, би се обесил на првата гасна светилка. Доста подоцна, кога животот ми наметна потесни конта-

кти со месното население на оваа алпска држава, полесно ми беше да си го платам данокот за практикување на заболкарската професија отколку да му објаснам на соодветниот инспектор дека не сум заболкар. Исто како Абрамович кога го прашале дали во Париз имал тешкотии со својот француски, тој одговори: „Јас лично никакви, но Французите со кои разговарав – огромни“.

Додека Унгарецот се моташе по чаши, шишиња и слично, чичко ми ме поттупна по раката:

- Што велиш, војниче?

- Ми се моча – реков очајно.

Тоа ми беа првите зборови откако влеговме во мермерниот свет на „Асторија“. Ги кажав на чист идиш⁶, ако поимот „чисто“ може да се употреби за амалгамот од германски, словенски и асировавилонски.

6.

Што се случи потоа не е за раскажување. Мама да не дознае! Бевме во некаква кафеана, чичко ми и Унгарецот беа доста пијани, имаше и три жени. Едната, да си признам, беше многу убава, силна и бела, ми личеше на унгарска селанка. Постојано ми налеваше од она виенско „хојриге“, младо вино кое се сплеткува по патот па наместо во stomакот веднаш оди во главата а јас пиев ли пиев, како најголем глупак. На малата сцена имаше театарска претстава, девојките пееја не толку пристојни песни, си ги креваа сукните и ту си го покажуваа она однапред ту задниците. Целата крчма пееше и како што е прифатено во нашата велика империја, луѓето се прегрнуваа и лулееја во такт со песната. Имаше многу војници та мене ми се лошеше од тешката смрдеа што ја создаваа нивните пури и од виното. Сепак знаеш како е кај нас во Колодец, повеќе си пивнуваа Полјациите додека

⁶ Разговорен јазик на Евреите од источна и средна Европа и САД, којшто никнал врз основата на германски дијалект со лексички елементи од словенските јазици (заб. прев.)

татко ми кога ќе отвореше едно шише вино за Пасха остатокот го затнуваше за празникот Ханука.

Чичко ми ме прегрна и нежно ме бакна во образот, потоа објави пред целото мало друштво:

- Мојот внук е војник! Моето мило момче оди во војна и треба да помине низ воено крштевање! Посветување! Втора Бар Мицва!

Бар Мицва, како што кажав, е премин во религиозно полнолетство. Не знам кој го измислил – Мојсеј ли, цар Соломон или цар Давид, но никако не можам да се согласам дека тринаесетгодишни момчиња можат да бидат полнолетни. Така втората Бар Мицва требаше конечно да ме направи возрасен, се досетував за што се работи, не сум глупак. Миклош ѝ рече нешто на унгарски на мојата придружничка, таа ме фати за рака и ме повлече смеејќи се.

- Каде? – прашав збунето иако, како што реков, се досетував ама ми беше срам од чичко Хаим.

- Оди, оди момче мое – рече тој.

Унгарката ме одвлече некаде зад сцената, во една мала соба натрупана со мебели, со огледало, перики и секакви сценски реквизити, ја заклучи вратата и со кикот се спушти на леглото. Мирисаше на боја, лепило и колонска вода.

- Топло е – рече зацрвенета и возбудена од алкохолот, ја раскопча кадифената блуза а градите како само тоа да го чекаа.

Го улови мојот вкочанет поглед во тие бели, пркнати селски гради, ја зеде мојата рака и ја положи таму. Јас пливнав во пот, бев пијан, почнав тешко да дишам. Сè се дуплираше – девојката, матната ламба кај огледалото. Ги затворив очите, ја прегрнав и реков:

- Те сакам Сара.

- Не сум Сара, туку Илонка – ме поправи девојката.

Ја погледнав, глупаво се насмеав но насмевката ми се симна од лицето. Повторно ги затворив очите и се опуштив, ја видов Сара – меѓу завеси, или можеби тоа беше чад од пури. Таа ме гледаше со прекор.

- Еј, ти се лоши ли? – рече Унгарката и ме потурна.

Ги отворив очите, беа полни со солзи, сигурно беше од пијанството. Подоцна ќе забележам дека секогаш кога ќе се напијам сколн сум да плачам.

- Што ти е? – праша девојката и ја спушти раката надолу кон моите панталони. Рече: „Ама тебе воопшто те нема!“

Виновно се насмевав, ги кренав рамењата. Навистина ич ме немаше. Душата ми беше кај Сара.

7.

На 12 мај истата година стоевме построени во претапканиот двор на касарната, сè уште цивилни, со куферчињата покрај нозете. Веќе не бевме истите - познати и непознати момчиња од гратчињата и селата на нашата мила Галиција: Полјаци, Украинци, Евреи и Бог знае какви ли уште не. Сега бевме мобилизирана војска која Неговото величество ја повикуваше *Под Знамињата*. Во дното на стројот и малку настрана, исто така со куферчиња покрај нозете, стоеја мобилизираните воени духовници. Познавајќи ја верската турлитава на нашата империја, верувај ми, според мене таму недостигаше само тибетскиот лама.

Имаше духовна музика, на малата дрвена бина, соодветно украсена со знамиња и зелени гранки, се искачи поручникот, потоа дознавме дека тоа е поручник Алфред Шауер или Фреди, како што го нарекувавме. Носеше бакенбарди и мустаќи исти како на Франц-Јозеф. Сите офицери од хиерархијата се трудеа да личат на таткото император. Во тоа има нешто трогателно. Тој беше, се разбира, голем глупак, не мислам на Франц-Јозеф туку на поручникот но тоа си е нормално. Ако не беше таков од раѓање немаше да биде поручник туку ќе станеше лекар, продавач на топли кренвири или во најмала рака ќе пасеше крави покрај нашата рекичка.

- Момци! – извика поручникот Шауер. – Набрзо ќе се исполни вашиот сон да положите коски во лута борба за слава на императорот и за доброто на нашата драга татковина. Ура!

Да бидам искрен, никогаш не сум копнеел да оставам коски за било кого но фелдфебелот⁷ – некој подоцна ќе го крсти „Цу-керл“, зашто така сакаше да ни ги штите образите што оставаше синило при што со сладострасна злоба кажуваше „Бист ду, абер, зус“⁸, што всушност значеше дека многу те замразил – та тој фелдфебел така зјапаше во редиците за да види дали сите викаме „ура“ што си мислам дека можеше да ни го види и грк-ланот во грлото.

Потоа Фреди Шауер ни соопшти доверливо дека нештата на фронтите одаг од добро подобро, дека никогаш победата не била толку сигурна и дека нам ни припаѓа високата чест да ја донесеме на врвот на нашите бајонети. Не се разбирам од воена стратегија но сепак не ми беше јасно како ќе ја донесеме победата на врвовите на нашите бајонети ако пред тоа ќе треба да ги положиме, согласно нашите копнежи, коските во лута борба и слично. Но тоа очевидно беше пример за патриотска поезија како таква, како што би рекол мојот сакан чичко Хајмле. Не сум сигурен дали тогаш мислев така или тоа ми се сегашни мисли, не сакам да се правам дека сум бил многу умно момче, зашто дури подоцна, во онаа и во следната војна изедов доволно глави од солени харинги та нештата со патриотски предзнак да ми станат јасни. Ја знаеш ли онаа за харингата? Значи патувале во воз Евреин и Полјак. Полјакот ја отворил кошницата и почнал да јаде јадра кокошка а Евреинот, ептен сиромав, го јадел со леб најевтиното нешто на светот – глави од засолена харинга. Полјакот прашал: „Абе, зошто вие Евреите толку многу јадете глави од харинга?“ – „Од нив – одговорил Евреинот – се станува многу умен.“ – „Така ли – рекол Полјакот. – Тогаш продај ми неколку.“ Ги продал Евреинот главите, оној ги изел. По извесно време Полјакот рекол: „Абе зошто ми зеде по една рубља на глава кога цело кило харинга чини половина рубља?“ - „Гледаш ли – рекол Евреинот – веќе стануваш поумен!“

⁷ Старешина во пешадијата или артилеријата (заб. прев.)

⁸ Ама си сладок

Сакам да кажам дека мудроста доаѓа од преживеаното, т.е. од количеството изедени глави од харинга. Разбираш што сакам да кажам.

Мина време, учевме борба со нож, хат-хат! Легни, трас во калта. Остави! Легни! Остави! Легни! Срам ми е да кажам колкупати доаѓаше кај мене фелдфебелот Цукерл, кој имаше му-стаклест мисир очи и на газот, ме штипнуваше до посинување и велеше:

- Бист ду, абер, зус! Ајде сега да пробаме одделно. Легни! Остави! Ле-гни! Остави!

И така натаму.

Седевме во полукруг десетина Еврејчиња од нашата чета а во средината, со Тората в рака се беше сместил нашиот рабин Шмуел Бендавид. Тоа беше во најкрајното аголче зад кујната, до самата ограда од тел, каде што имаше две педи неизгазена трева. Рабинот изгледаше малку чудно во војничката униформа, се разликуваше од нас по тоа што на градите немаше еполети туку Давидова ѕвезда, што би значело – воен рабин. Тоа беше голема привилегија во касарната. Тогаш не знаевме дека таа привилегија подоцна сите ќе ја имаме, кажи-речи сите Евреи во Европа ќе стигнеме до жолтата Давидова ѕвезда на градите но тоа ќе требаше да се случи, како што веќе реков, доста подоцна, во светлата иднина, како што се изразуваат авторите.

Си седевме на тревата, значи, војниците се миеја на чешмите, дрнкаа чинии за чорба, залезот беше убав, тивок и црвен.

- Сè е глупост – рече рабинот Шмуел, - глупост над глупостите и само глупост. Зошто сум овде, ве прашувам? За да ве поучувам и да се грижам за вашите души, та кога ќе загинете да отидете пречисти кај нашиот Бог Јахве, нека е вечна неговата слава. Истото треба да го прават и моите колеги – католици, адвентисти, протестанти, саботјани, православни и муслимани – за честа на императорот и за слава на својот Бог. И каде е смислата, ве прашувам? Кога знам дека од другата страна на фронтот има мој колега рабин, кој ги учи нашите момчиња – кој ќе ми каже сега наши ли се или не? Да војуваат против вас, да ве убиваат заради честа на својот император и за Јахве, нека е веч-

на неговата слава. И ќе заврши војната и кога ралата ќе заораат низ Европа и низ нивите ќе обелат вашите коски, преплетени наши и туѓи, тогаш нема да се знае кој за каков Бог и за чиј император загинал. Велат дека досега, драгата татковина Австро-Унгарија дала речиси еден и половина милион жртви. Тоа се еден и половина милион момчиња кои нема да се вратат дома, еден и половина милион мајки кои нема да ги дочекаат на портите и еден и половина милион невести кои нема да легнат среќни под нив за да зачнуваат и да раѓаат во добро и мир. Е, ве прашувам, Јахве не го гледа ли сето тоа? Или дреме и си го чисти носот? Или и Јахве, нека му е славено името во век и веков, е сенилен дедо којшто се насладува со тоа што луѓето умираат во негово име. Не знам, браќа мои, не можам да ви одговорам. Во секој случај, си мислам: ако Господ имаше прозорци одамна требаше да му ги искршат стаклата!

Рабинот го затвори молитвеникот и додаде:

- Со тоа заврши саботното читање на Хумаш, глава од Петокнижието, заврши, амен и шабат шалом на сите.

Ми се стори, чесен збор, дека очите му се беа насолзиле. Тој никогаш, во нашата синагога во Колодец, не беше одржал толку вдахновен религиозен говор.

8.

И така течеа дните а ние вредно се подготвувавме под будниот поглед на фелдфебелот Цукерл и мудро то раководство на поручникот Алфред Шауер за оној голем час кога ќе бидеме испратени на предната линија и со моќно „ура“ ќе го забиеме бајонетот во градите на подлиот непријател а оние од нас кои нема да ги положат коските ќе ѝ ја донесат на саканата татковина победата на врвот на бајонетите и т.н.

Имаше две касарни но едната воопшто не изгледаше како другата. Во првата одекнуваа марширања, одекнуваа војнички команди, постојано се ракуваше со оружје, се чистеа цевките на пушките, се гореа вошки, се влечеа контејнери со масен и некусен гулаш, се крпеа војничките панталони испокинатите од

бесмислени клекнувања. Втората касарна беше царство на нежноста. Таму се пишуваа и читаа писма, се покажуваа слики од саканата или од мама, се сонуваше со отворени очи вперени во таванот - за дома, за кравите или за брагчето и најмногу, ми е срам да го кажам тоа за една ваква воена единица како нашата, најмногу се копнееше за крајот на војната која за нас сè уште не беше ни почнала.

А врвната точка во тоа царство на нежноста, неговата апотеоза или ајде подобро да кажеме престол, беа нужниците. Тоа беше долга варосана барака на едниот крај на касарната, високо над местата за клекнување имаше мали прозорчиња – за проветрување и ако стапнеш на попречната греда можеш да погледнеш надвор. А надвор, на тротоарот отспротива, се собираа мајки и невести, се споделуваа новости: многу поздрави од Јошка, рече да му пишеш, ти треба ли нешто и други слични работи, навидум неважни но мили за војничкото срце. Ако фрлеше поглед од тротоарот кон нужниците, можеше да видиш разнежени или дури расплакани војнички лица, очи полни со љубов или со страв, усни кои пракаат безгласни бакнежи кон оние кои стоеја долу и тн. такви беа портретите од квадратните рамки на прозорците од нужниците. Но ако погледнеше однатре, од кај нужниците, можеше да видиш една друга вистина која се изразуваше во редица голи војнички задници со симнати гаќи. Тоа беше, така да се каже, воена готовност во случај ако будниот фелдфебел Цукерл погледнеше внатре. Поради таа причина и за одбегнување на ненадеен непријателски напад од зад тил поставувавме по еден дежурен на вратата. Беше доволно панично да викне „Цукерл!“ и секунда потоа ние веќе мирно клечевме како што ѝ прилега на една дисциплинирана воена единица. Фелдфебелот погледнуваше внатре, ја разгледуваше редицата и задолжително предупредуваше:

- И побрзајте, не мотајте се, ова не е санаториум!

Така можевме да се видиме и со Сара. Таа стоеше отспротива со нејзиниот брат Шмуел Бендавид. Тој имаше некаков офицерски статус и можеше да излегува надвор. Се гледавме. Сара ми се стори божествено убава со тие огромни, малку накосени

бадемови очи со сивозелен одблесок, со црна кадрава коса фатена во тешка плетка. Такви сигурно биле, во оние древни галилејски времиња, ќерките на Израел кои си ги чешлале косите крај месечевите води на Генисаретското езеро а на дното, низ сребрените бранови, се одразувало разнежнетото Око Господово.

- Како си – праша Сара.
- Добро – реков. – А ти?

Се насмевна и молчешкум крена рамења.

Се разбира разговорот не одеше. Не сум од оние кои во секој миг знаат што да му кажат на саканото девојче. Рабинот се досети и рече:

- Ќе претрчам до крчмата за цигари.

Останавме сами, ако „сами“ подразбира цела редица од мајки, дедовци или сестри под галеријата од војнички портрети на прозорчињата и секој вика и секој сака да знае дали се отелила кравата. И сепак бевме сами, се слушавме само себеси.

- Чувај се – рече таа.
- Ќе се чувам – реков.
- Белки набргу сè ќе заврши и ќе се вратите – рече таа.
- Да, белки – реков.
- Ќе те чекам – рече по подолг молк.
- Добро – реков.

И кој разбира ќе се досети дека во тие зборови и паузи се криеше целата нежност на Соломоновите „Шир аширим“, т.е. „Песна над песните“, целата лирика на светот, целата музика, сите остроумни средства измислени низ илјадалетијата за да се изрази зборчето „љубов“. Но за да не се разнежниш премногу и, не дај Боже, да се расплачеш, ќе ти дозволам да насреш и внатре, во нужникот, каде што ќе ме видиш со гол задник и со симнати гаќи. Тогаш ќе ти испарат сите Соломонови песни.

9.

Повторно се построивме и воопшто не личевме на онаа распашана банда од почетокот. Бевме Храбро Воинство и поручник Хауер, кој со задоволство нè гледаше одејќи со раце зад грбот,

рече дека родината чека од нас големи подвизи. Рече уште дека утре е нашиот голем ден кога ќе бидеме испратени на фронтот. Рече дека ги гледа нашите глави накитени со ловорови венци на триумфот. Јас секогаш сум сакал да се правам будала па си ја напирав главата. Немаше такво нешто како ловоров венец. Фелдфебелот Цукерл тивко процеди: „Војник Блуменфелд!“ – „Слушам, разбираам“ – застанав мирно.

Утрото засвири трубата. Од денес па натаму ќе слушаме само воени труби и можеби, ако Бог сака, победнички фанфари. Со полна воена опрема, со ранци, шлемови, гас-маски, здиплени шаторски крила и алуминиумски матерки седевме во прашниот двор на касарната, покрај пирамидите од пушки и си го пиевме последниот чај. До мене седеше рабинот Шмуел Бендавид.

- Блед си – ми рече.
- Страв ми е – одговорив.
- Маж си – рече – на крајот на краиштата. Срамота е.
- Ме сече во стомакот – реков.
- Од стравот е. Потрчај, ќе ти олесни.

Станав, разгледав наоколу и го видов Цукерл.

- Господине фелдфебел, дозволете да ви се обратам, ме боли стомакот, ако може да се оддалечам.

- Бр-зо и никакво мотање, ова не е санаториум!

Побегнав кон варосаната барака и додека си ги симнував гаќите чув како некој довикува од кај улицата:

- Еј, има ли таму некој војник? Еј, ме слушате ли, има ли некој таму?

Се качив на гредата, погледнав надвор – отспротива стоеше возрасен господин со шапка и чадор.

- Што има? – прашав

- Војната заврши, ја загубивме – рече господинот со унгарски акцент и не изгледаше дека е многу огорчен. – Тукушто ја вија дека е склучено примирје.

Во тој миг засвири труба, војниците се строеја, метеж, команди: „Прва чета во строј!“ Први, втори, трети и т.н.

И во тој, така да се каже сублиматен миг за секоја армија, јас трчав кон дворот држејќи си ги панталоните.

- Војната завршии! – викав, кренав раце ама гаќите ми паднаа.

Од спротива доаѓаше, страшен како градоносен облак, фелдфебелот.

- Војник Блуменфелд, мирно! – Не е лесно да застанеш мирно, да поздравуваш и да си ги држиш панталоните. – Што дрдориш?

- Војната заврши, господине фелдфебел. Тукушто јавиле.

Мислата бавно проникнуваше во тајните и непроучени места на неговиот мозок.

- Тоа сигурно ли е?

- Сосема, господине фелдфебел!

Лицето му огреа.

- Значи победивме?

Јас огреав.

- Не, господине фелдфебел. Загубивме.

Тој пак се замисли, потоа ме штипна по образот со сета сила.

- Бист ду, абер, зус! Ги сакам Евреите и некој ден ќе направам нешто големо за нив!

Се потврди дека е вистински маж и дека си стои на зборот: неколку години подоцна повторно го сретнав во логорот Флосенбург-Оберфалц каде што беше штурмфирер.